

УДК 338.341.1

Д. С. Мироненко,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрний університет

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

D. Myronenko,
graduate student, Dnepropetrovsk State Agrarian University

THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC APPROACHES IN THE RESEARCH OF COMPETITIVENESS

Досліджено наукову думку щодо визначення сутності поняття "конкурентоспроможність" та запропоновано авторське її трактування.

Studying opinion of definition of the essence of "competitiveness" and offered its interpretation of copyright.

Ключові слова: глобалізація, еволюція, економіка, конкурентоспроможність, підприємство, синергетика, системний підхід.

Key words: globalization, evolution, economics, competitiveness, enterprise, synergy, systematic approach.

ВСТУП

Дослідження глобальної конкурентоспроможності зумовлює необхідність критичного осмислення доробку наукового співтовариства щодо сутності цієї інтегруючої і динамічної категорії, практичного досвіду управління конкурентоспроможністю різнорівневих економічних об'єктів, вивчення тенденцій розвитку самого конкурентного середовища економіки, детермінант і факторів конкурентоспроможного розвитку. Необхідність теоретичного дослідження проблеми конкурентоспроможності зумовлена складністю предмета дослідження, різноманітністю проявів феномену конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стрижневе положення категорії конкурентоспроможності у ринковій економіці є природним, тому логічно стверджувати, що спроби економічної оцінки конкурентоспроможності зароджувались разом з появою економічних відносин. Практично проблема конкурентоспроможності одержала широке звучання тільки в останні два десятиріччя. Це можна пояснити різкою зміною конкурентного середовища світової економіки саме в 70-х роках ХХ століття, яка характеризувалась появою на світовій економічній арені нових претендентів на лідерство, що зробили стрімкий ривок у післявоєнний період.

Значний внесок у дослідження проблем конкурентоспроможності зробили такі вчені, як Е. Вогель, П. Кругман, Р. Нельсон, Б. Олін, М. Портер, Д. Сакс, Дж. Стренд, Дж. Харт, Е. Хекшер, Г. Хамел та інші. Останнім часом ця проблематика розробляється також вченими з пострадянських країн. Серед них такі відомі імена, як Г. Азоєв, В. Андріанов, Я. Базилюк, О. Білорус, Б. Губський, А. Поручник, Д. Лук'яненко, А. Савчук, В. Сіденко, І. Спірідонов, В. Сіденко, Р. Фатхутдінов, А. Юданов та інші. Але навіть із збільшенням кількості досліджень, присвячених цій категорії, її "загадковість" не зникає, а цілісна теорія міжнародної кон-

курентції і адекватної їй теорії конкурентоспроможності економіки все ще знаходиться у процесі створення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасній науковій літературі поняття "конкурентоспроможність" вживається практично до всіх економічних явищ і процесів. Так, розглядають конкурентоспроможність товару чи послуги підприємства, інтеграційних угруповань, об'єднань, галузі, країни і регіону, міста і певної географічної території; зустрічається навіть "конкурентоспроможність людини, її існування і розвитку". Разом з тим до самого терміну "конкурентоспроможність" додаються різні префікси і означення: внутрішня, зовнішня, реальна, потенційна, мікро-, макро-, мезо-, міжнародна, глобальна, національна, стійка, поліструктурна, синергійна, цінова, структурна тощо. З одного боку, така "вужька спеціалізація" поняття сприяє глибшому розкриттю його змісту, але з другого — вносить певну невизначеність в загальнонаукове розуміння категорії конкурентоспроможності та переважтажує надлишковою деталізацією. До того ж відсутність системного наукового розуміння конкурентоспроможності, у свою чергу, є негативним фактором для проведення будь-яким підприємством ефективної економічної політики.

Слід відмітити, що конкурентоспроможність — слово запозичене, утворене від англійського "competitive ness", адаптоване в процесі перекладу до традицій вітчизняного сприйняття його сутності. Тому відсутність повної відповідності у переданні лексичного значення між мовами різних народів зумовила, по-перше, появу різночитань того самого іноземного терміна, по-друге, нівелювання під час перекладу різних значень і зведення їх до одного з метою узгодження.

Підкреслюючи загальноновизнану важливість терміну "конкурентоспроможність" деякі автори відзначають його незрозумілість. Так, М. Портер стверджує, що єдина розумна концепція конкурентоспроможності на національному рівні це — продуктивність [4]. Аналіз

літературних джерел стосовно дослідження проблеми конкурентоспроможності вітчизняними вченими здебільшого зводиться до оцінки конкурентоспроможності окремих товарів, йому бракує цілісної, комплексної методології та оцінки конкурентоспроможності у цілому. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що визначення терміну "конкурентоспроможність" має досить широкі рамки охоплення, але сама її концепція є недостатньо ясною.

Загалом дослідження визначень поняття конкурентоспроможності дозволяє констатувати, що у його формуваннях прослідковуються дві лінії: спрямованість на визначення засобів (державного) впливу на конкурентоспроможність та акцентування на методичному аспекті — конкурентоспроможності як порівняльній характеристиці одного економічного об'єкта відносно іншого. Перша "лінія" надає визначенням помітного економіко-політичного забарвлення, і є набагато поширенішою у наукових колах, ніж друга. На нашу думку, обидва підходи авторів до характеристики конкурентоспроможності можливі як під кутом зору розв'язання проблем розвитку, так і акцентуючись на визначенні її рівня і з'ясуванні теоретико-методологічної сутності явища.

Підсумовуючи розгляд вищенаведених визначень конкурентоспроможності маємо змогу провести такі паралелі:

а) незалежно від рівня об'єкта конкурентоспроможності у визначеннях авторами закладаються, як правило, два основні параметри: мета і засоби досягнення конкурентоспроможності об'єкта;

б) згідно з думками багатьох дослідників складовою конкурентоспроможності є здатність виробляти продукцію, тобто виробничий потенціал, це співвідноситься з розумінням виробничого потенціалу як складової сукупного потенціалу економіки підприємства;

в) у визначеннях конкурентоспроможності має місце також думка про єдність здатності виробляти і споживати, тобто про взаємозв'язок "внутрішнього" і "зовнішнього" потенціалів національних економік.

Еволюцію розвитку концепцій конкурентоспроможності, на наш погляд, умовно можна поділити на три етапи. Перший — відносно тривалий процес усвідомлення проблеми економічної конкурентоспроможності без викремлення з предмету інших дисциплін (до початку XIX ст.). Другий — характеризується формуванням категоріального апарату, зокрема введенням поняття конкурентоспроможності у наближеному до сьогодишнього розумінні (XIX—XX ст.). Разом з тим в умовах формування нової парадигми розвитку світового господарства, як зазначено вище, слід виділяти й третій етап, котрий відображає принципово нові реалії сучасного господарювання (з кінця XX ст.).

Слід підкреслити, що у порівнянні із другим і третім етапом, еволюцію протягом першого етапу прослідкувати складно, і основною причиною цього є лише умовна відокремленість економіки того часу від гуманітарних наук, зокрема філософії. Крім того, вивчення уявлень про конкурентоспроможність того часу є доцільнішим (і можливим) під кутом зору загального розвитку економічної думки, а не конкретної макроекономічної методології дослідження.

Загалом поступовий розвиток теорій конкурентоспроможності відбувався в двох напрямках — в напрямку дослідження відповідно цінових і нецінових факторів. Щодо нецінових факторів — це, в першу чергу, вплив державного регулювання на рівень міжнародної конкурентоспроможності, тобто відхід від класичної моделі ринкової економіки, описаної А. Смітом і Д. Рікардо [3]. Але, на нашу думку, можна інтерпретувати ці нецінові фактори і в рамках теорії порівняльних переваг, не відмовляючись від неї, якщо розуміти ціну в більш широкому аспекті як вартісного вимірника при визначенні результатів діяльності ринкових суб'єктів.

На нашу думку, доцільно використати два підходи, які сприятимуть отриманню цілісного уявлення про сукупність концепцій конкурентоспроможності:

— ітераційний у часі, який дасть змогу зрозуміти тенденцію розвитку концепцій і спрогнозувати певні риси концепції конкурентоспроможності майбутнього;

— логічний, який має за мету вмонтувати в систему сучасні підходи, класифікувавши їх за провідними (визначальними) ознаками.

Загалом можна констатувати той факт, що у науковій літературі склався вже підхід, який за поширеністю використання та авторитетністю його представників вже набув статусу класичного. З основ конкурентоспроможності класичними вважаються праці М. Портера, І. Ансоффа, К. Прахалада, Г. Хемела та ін. Але при цьому слід згадати, що першою змістовною теорією міжнародної конкурентоспроможності є теорія порівняльних переваг (витрат) Д. Рікардо. На неї, як на першооснову, надбудувались наукові ідеї. У розвитку теорії порівняльних переваг можна, умовно, виокремити два напрями. Перший — розгалуження, з'ясування факторів, що зумовлюють різницю в цінах на продукцію (послуги), обумовлюючи тим самим конкурентоспроможність країн.

Другий напрям розвивається на основі принципового доповнення теорії конкурентних переваг "нецінковою" складовою. Прибічники цього напрямку не вважають різницю в цінах визначальним критерієм конкурентоспроможності однієї країни у зіставленні з іншою. Визначальними стають фактори, які можуть бути інтерпретовані як "нецінові можливості" або "нецінові бар'єри".

На сьогодні конкурентоспроможність є характеристикою різних, ієрархічно упорядкованих економічних об'єктів: товарів, фірм, галузей, регіонів, країн, регіональних і політико-економічних об'єднань, ТНК, країн, надкраїнних угруповань. Міжнародна конкурентоспроможність фактично є системним результатом, певною суперпозицією конкурентоспроможностей цих ієрархічно розташованих об'єктів. Враховуючи вищеописані підходи, ми вважаємо за можливість стверджувати, що із становленням нової парадигми розвитку світової економічної системи відбувається формування нового наукового підходу до концепцій конкурентоспроможності, який синтезує положення попередніх підходів відповідно до нового контексту глобалізованого суспільного та економічного середовища. Відповідно формування нового підходу до концепції конкурентоспроможності обумовлює можливість виділення третього етапу еволюції концепції конкурентоспроможності. Умовно новий підхід буде мати назву глобалізаційно-цивілізаційний.

В умовах глобалізованої економіки необхідною умовою перспективного розвитку країни є її залучення до участі в глобалізованому попиті та пропозиції, тому дослідницька увага об'єктивно поступово зміщується від предметного ("хто і як конкурує?"), структурного ("в яких умовах?") до функціональних ("на який підставі та в рамках якої місії?") аспектів конкурентоспроможності. Це зумовлено зростаючою інтегрованістю світу та взаємопов'язаністю його регіонів, а отже необхідністю відшукання нових вимірів для економічного маневру.

Якщо, предметний підхід до аналізу конкуренції, як найглибший, пов'язаний з базовими поняттями власне процесу конкурування, тут, насамперед, мається на увазі співвідношення "ціна-якість", тобто відповідає виробничому фактору забезпечення конкурентоспроможності. Цей аспект тією чи іншою мірою розглядається в усіх дослідженнях з конкурентоспроможності, але раз він не завжди відіграє провідну роль [1].

А структурний підхід пов'язаний із акцентуванням на стані ринку з позицій компаній на ньому, розподіл часток яких у підсумку формує якість ринку. Аспект безпосередньо процесу конкурування при структурному підході нікуди не зникає, але переміщується у підлегле становище, бо аналізується ринковий аспект конкуренції. Тому акцентуванню на структурному аспекті відповідає якісно новий підхід до побудови концепції конкурентоспроможності.

Функціональний аспект конкурентних відносин є зовнішнім і для предметного, і для структурного: він зосереджує увагу на місії, що виконується країною в рамках міжнародного поділу праці. Саме вдалий вибір спеціалізованої ніші дає змогу країні забезпечити спільний інтеграційний розвиток. Цей аспект демонструє, в яких ролевих і функціональних полях відбувається вибір фірмою або країною своєї моделі розвитку. Зазначимо, що для успішної діяльності суб'єктів конкуренції в такому аспекті, від них вимагається достатній рівень розвиненості підприємництва та консолідації економічного середовища для позиціонування фірми або країни на глобальному ринку. Тому акцент на цьому аспекті свідчить про перехід досліджень конкурентоспроможності на нову концептуальну базу, яка розглядає функціонування суб'єктів на глобалізованому ринку [2].

Отже, можна констатувати той факт, що відбувається поступова еволюція до вивчення "нових" факторів забезпечення конкурентоспроможності, тому слід казати і про певну етапність у концепціях конкурентоспроможності. Більш того предметний, структурний та функціональний до аналізу конкуренції, виступають ознаками для формування схеми еволюції концепції конкурентоспроможності.

Результати досліджень і використання системного підходу до комплексної природи категорії "глобальна конкурентоспроможність" дозволили зробити висновок про її інтегрованість, яка проявляється в системному поєднанні самостійних, але пов'язаних видів конкурентоспроможності: споживчої та виробничої. Під споживчою конкурентоспроможністю, на наш погляд, слід розуміти спроможність споживачів певного міста, регіону чи країни придбавати та використовувати товари і послуги, які пропонуються на глобальному ринку. Під виробничою конкурентоспроможністю слід розуміти здатність світогосподарських суб'єктів утримувати стійкі позиції у задоволенні глобального попиту на ті чи інші товари та послуги.

Самодостатність цих двох концепцій/понять та їх параметрів повинна гарантувати необхідні умови для формування конкурентоспроможності на глобальному рівні (макрорівні). Самі по собі, параметри можуть розглядатися як вимірники конкурентоспроможності. Але як представлено вище, концепції доповнюють друг друга, та вичерпне визначення конкурентоспроможності повинно бути більш практичним. Також слід відмітити, що концепції виробничої та споживчої конкурентоспроможності враховують та відображають суперечливість традиційної теорії порівняльних переваги та сучасної теорії конкурентної переваги та дозволяють більш ґрунтовно пояснити діалектику поєднання процесів виробництва і споживання благ для забезпечення стійкого економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Отже, на сьогодні у дослідженні поняття "конкурентоспроможність" існує дуже широкий спектр інтерпретацій, передусім залежно від рівня економічного суб'єкта, що розглядається: зазвичай це низка: товар (послуга) — підприємство (одиниця бізнесу) — об'єднання підприємств — підгалузь — галузь — регіон — країна — ТНК — інші інтеграційні міждержавні об'єднання). Очевидним є те, що конкурентоспроможність є комплексною категорією і її визначення має формулюватись на основі поєднання різних підходів. На підставі проведених досліджень запропоноване авторське визначення конкурентоспроможності, яке відрізняється від існуючих інтегрованим характером і полягає у здатності країни займати та утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку завдяки синергетичному ефекту вбудованих в ієрархічну систему складових національної конкурентоспроможності: матеріально-речової (товар, фірма, галузь, ТНК) та соціальної (місто, регіон, країна).

Література

1. Губський Б.В. Конкурентоспроможність економіки України. Посттрансформаційна перспектива. — К.: Наукова думка, 2004. — 302 с.
2. Малярець Л.М., Оленко І.П. Оцінка чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства // Регіональні перспективи. — № 4. — 2001. — С. 20—22.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: Изд. дом "Вильямс", 1998. — 276 с.
4. Porter Michael. The Competitive Advantage of Nations. The Macmillan Press Limited. London. 1990. — 855 p.

References:

1. Hubs'kyj, B.V.(2004), Konkurentocpromozhnict' ekonomiky Ukrainy. Posttransformatsijna perspektyva [Competitiveness of the Ukraine economy. Post-transformational perspective], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
  2. Maliarets, L.M. and Olenko, I.P. (2001), "Estimation of factors increase of competitiveness pidpryyemctva", Regional'ni perspektyvy, vol. 4, pp. 20—22.
  3. Smyt, A. (1998), Iccledovanie o prirode i prichinah bogatctva narodov [Studying the Nature and Causes of the Wealth of Nations],Izd. dom Vil'jamc, Moscow, Russia.
  4. Porter, M. (1990),The Competitive Advantage of Nations, The Macmillan Press Limited, London, UK.
- Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.